

N. S. Vsevolovski'nin İstanbul Seyahati (1836)¹

*Mesut KARAKULAK**

Özet

Bu çalışma sıradan, dikkat çekici herhangi bir edebi kabiliyeti bulunmayan bir Rus olan Nikolay Sergeyeviç Vsevolovski'nin 1836 yılındaki İstanbul seyahatini ve gözlemlerini konu almaktadır. Geniş bir okur kitlesine hitap edecek üslup ve entelektüel birike sahip olmayan seyyahın anlatısının genelinde kendinden önce gelen seyyahların önyargılı gözlem ve yorumlarını tekrarlar iktifa etmiştir. Seyyahın en öne çıkan niteliği önemli sayılabilecek bir askeri kariyere sahip olmasıdır. Bu sayede Osmanlı askeri modernleşmesinin en hızlı dönemlerinden birini uzmanlıkla değerlendirebilmiştir. Eserini kayda değer kılan başlıca nitelik de Osmanlı askeri modernleşmesi bilhassa denizcilik alanındaki reform teşebbüsleri üzerine ifade ettiği birinci elden gözlem ve yorumlardır. Genel çerçevede düşünüldüğünde İstanbul'a beş kez gelmiş seyyahın İstanbul hakkında tuttuğu notlar bir bölgede değersiz olan bilginin, değerli kabul edildiği başka bir bölgeye taşınması tanımını altında değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Rus Seyyah, Osmanlı Modernleşmesi, Rus Çarlığı

Istanbul Voyage of N. S. Vsevolovski

The subject of this study is travel and observations of Nikolay Sergeevich Vsevolovski, who an ordinary Russian citizen and was not have spectacular literary ability, to Istanbul in 1836. The traveller, who was not have an felicity and intellectual background to appeal to a wide audience, satisfied with repeating the prejudiced observations and interpretations of his predecessors in many parts of his work. The most important feature of the traveller is his military career which can be considered as remarkable. Thanks to this, he was able to evaluate one of the fastest periods of Ottoman military modernization with expertise.

¹Vsevolovski, N. S, (1839). *Putestvie Çrez Yujnyyu Rossiyu, Kırım i Odessu, v Konstantinopol, Maluyu Azıyu, Severnyyu Afriku, Maltu, Sitsilyu, İtalyu, Yujnyyu Frantsiyu i Parij v 1836 i 1837 Godah*, Moskva.

* Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mesut.karakulak@botmail.com

Also, the main quality, which makes his work noteworthy, is first-hand observations and interpretations of the Ottoman military modernization, particularly on maritime reform initiatives. The notes of traveller, who came to Istanbul five times, can be evaluated under the definition of transferring unvaluable information to another region where it was considered valuable in the general concept.

Key words: Istanbul, Russian traveller, Ottoman modernization, Tsarist Russia

Giriş

Rus tarihi kaynaklarında İstanbul imgesinin, XI. yüzyılda yazılmış olan *Geçmiş Yılların Öyküsü (Provest Vremennih Let)* adlı Rus yıllığı ile başladığı bilinmektedir. Keza Ruslar için İstanbul tarihin her döneminde önem arz etmiştir. XVIII. yüzyıla kadar Rusların İstanbul'a *Çargrad* (Çarların Kenti) demeleri de bu tarihsel hafızanın ürünüdür². Bilhassa Rusların Bizans ile kurduğu ilişkiler neticesinde Hristiyanlığı kabul etmesi onların İstanbul ile olan ilişkilerine dini bir misyon yüklemiştir³. Gelişen tarihsel süreçte İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1453'te ele geçirilmesi ve Bizans'ın tarihe karışması İstanbul'a olan ilgi ve alakaya siyasi bir misyon eklenmesine sebebiyet vermiştir. Hayali İmparatorluğa dönüşen Bizans'ın mirasçılığı ile hareket eden Rus yöneticileri kendilerini Bizans'ın varisi kabul etmişlerdir⁴.

Rus devlet adamlarının benimsediği ve XIX. yüzyıla doğru güçlenen Bizans'ın mirasçısı olma misyonu tebaaya da tesir etmiştir. Daha sarif bir ifade ile devletler hedeflerini ve resmî ideolojilerini meşru kılmak için kamuoyu oluştururlar. Dolayısıyla bir zamanlar Bizans başşehri olan İstanbul Rus kamuoyunda güçlü bir imge olarak var olmuştur. Dönemin haberleşme ve ulaşım ağı ve sosyo-ekonomik yapısı dikkate alındığında eski dünyanın merkezlerinden biri olan, nüfus ve ekonomik gelişmişlik bakımından dünyanın büyük şehirlerinden İstanbul, Rusların görmek yahut hakkında hikayeler duymak istediği şehirlerin başında geliyordu. Rus diplomat ve seyyahların tuttuğu gezi veyahut raporlarda Doğu ile Batının kesişim noktasında yer alan gizemli başkent İstanbul'a geniş yer vermesi kısmen bu merakın sonucudur.

Osmanlı-Rus ilişkilerinin en sıklaştığı XIX. yüzyılda İmparatorluklar başkenti İstanbul'a gelen Rus diplomat ve seyyah sayısında da artış gözlenmektedir. Çarlık Rusya'dan resmi görevlilerin dışında pek çok meslek grubundan ziyaretçinin de İstanbul'u ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu

² Emine İnanır, *Rusların Gözüyle İstanbul*, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 19.

³ Fatma Koçak, Murat Özkan, "Bizans'tan Ruslara Miras: Hristiyanlık", *USAD*, C. 8, S. 37, Nisan 2015, s. 377-379.

⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTT, Ankara 2010, s. 139-140.

gezginlerden biri de Odesa'dan hareketle İstanbul'a gelen Nikolay Sergeyeviç Vsevolojiski ve yol arkadaşı Oryantalist Pinner'dir⁵. Bu çalışma 1836 yılında İstanbul'a gelip Osmanlı Sarayına kadar giren Rus Çarlığında uzun müddet önemli askeri rütbelerde bulunmuş, Rus-İsveç (1788-1790) ve Rus-Polonya (1792) Savaşında aktif olarak görev almış⁶ Vsevolojiski'nin seyahat raporlarını konu almaktadır. Seyyah askeri hayatı sonrası kendisine 1808 yılında bir matbaa kurmuştur. Vsevolojiski matbaasında çalışmalar Napolyon'un Moskova'yı işgaline kadar devam etmiş ve bu matbaada 128 kitap basılmıştır⁷. 1817-1826 yılları arasında Rusya'nın batısında yer alan Tver'de yönetici olarak görev yapmıştır. Seyyah, "Güney Rusya, Kırım, Odesa ile İstanbul, Küçük Asya, Kuzey Afrika, Malta, Sicilya, İtalya'yı kapsayan seyahat notlarının oluşturduğu kitabının dışında 1836-1837 yılların Güney Fransa ve Paris'e yaptığı gezisini de kitaplaştırmıştır. Tarihe ilgi duyan Vsevolojiski ayrıca Rus tarihi hakkında da bir eser vermiştir⁸.

Askeri ve siyasi hayatı sonrası tarihe merak saran Vsevolojiski yapacağı ilk çalışma için İstanbul'un içinde de yer aldığı uzun bir seyahate çıkmıştır. Bu seyahat süresince İstanbul'da önemli temaslarda bulunan seyyahın notları bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Aynı dönemde İstanbul'u ziyaret eden Rus seyyahları ile karşılaştırılarak seyyahın notlarının benzer yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

İstanbul'a Varış ve İlk İzlenimler

21 Mayıs 1836'da Odesa'dan İstanbul'a yaklaşık olarak iki gün süren deniz yolculuğu sonucunda ulaşan seyyah Vsevolojiski her gezgin gibi İstanbul'un eşsiz manzarası ve tarihi dokusu karşısında büyülenmiştir. İstanbul'un kısa bir panoramasını tasvir eden seyyah şehre girişinde Rus Knezi İgor'un 941'de İstanbul kıyılarına kayıklarla ulaşıp şehrin dış mahallelerini yakıp yıktığı anı gözlerinde canlandırmaktadır. Kendi hislerini belirtmekten çekinmeyen Vsevolojiski, Türklerin tüm zenginliklerini katlettiği bu şehrin bir gün Rusların eline geçeceğinin hayalini kurmaktadır⁹. Seyyahın Boğaz'da dikkat çektiği

⁵ Araştırmacı ve şarkiyatçı kimliği ile bilinen Pinner'in İstanbul'a geliş maksadı şehirde yaşayan Yahudilerden bilgi-doküman toplamaktır. Özellikle de büyük çalışması *Talmud'un Alman Dilinde Tercümelei* için el yazmalarını temin etmektir. Sosyal tarih alanında önemli bilgiler ihtiva eden bu seyahat notları oryantalist bir bakış açısı ile yazılsa da tasvir ettiği gözlemler tarihsel anlamda kaynak değeri taşımaktadır.

⁶Fedorçenko V. İ. "Dvoränskie Rodi, Proslavivşie Oteçestvo" *Enşiklopedia Dvoranskih Godov*. 2003, s. 90.

⁷*Başaya Sovetskaya Ensiklopediya*, "Vsevolojiskiy, Nikolay Sergeyeviç" Moskva 1997, s. 976.

⁸Tverskie praviteli: P.İ. Ozerov, N.S. Vsevolojiskiy, V.A. Borisov, D.M. Obreskov, <http://www.tztver.ru/articles/detail/501>

⁹ N. S. Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezş Yojnuü Rossii Kırım İ Odessu v Konstantinopol Malnuü Azü Svernuü Afriku Maltu Sitsilnü İtalyu Yonnuü Frantsnü İ Parij v 1836-1837 Godah*, Moskva 1839. 107-108.

hususlardan birisi de her iki kıyıda da gördüğü kaleler ve istihkâmlar olmuştur. *Rusların İstanbul'da zafer nidalarını şimdiden duyuyorum* diyen seyyahın İstanbul'un her iki yakasında da ciddi askeri önlemler alınmasını görmesi hayali tasavvurlarını bir tarafa atmasına sebebiyet vermiştir. Aslında seyyahın daha İstanbul'a girişinde Rus zaferlerine atıf yapması seyahatnamesinin de genel çerçevesinin nasıl olacağını da göstermektedir. Zira seyyahın askeri geçmişi nasıl bir dünya görüşü ile İstanbul'u gözlemleyeceğinin ipuçlarını vermektedir. Nitekim gezginin söylemleri ile Rus askeri ideolojilerinin örtüşmesi yıllar boyunca aldığı ideolojik eğitimin de yansımasıdır.

Rus elçiliğinin yazlık sarayı Büyükdere'de bulunmaktadır. Bu nedenle Rus limanlarından gelen vapurlar eğer elçiliğe gidecek bir mektup veyahut görevli var ise bölgeye uğramaktadır. Seyyahın bindiği vapurda çocukluk arkadaşı Rus elçisi A. Petroviç Butenev'in ailesi olduğundan dolayı buraya uğramıştır. Elçilikten gönderilen kayıklarla Butenev'in ailesi vapurdan ayrılmıştır. Yanında Butenev'e Moskova'dan mektup getiren Vsevolovski de kısa süre elçi ile görüşmüş ve daha sonraki bir vakitte buluşmak üzere vapura dönmüştür¹⁰. Seyyahın bundan sonraki durağı Haliç olmuştur. Buradaki manzarayı çok karmaşık bulan seyyah her taraftan bir ses geldiğini, etraflarını sandalların sardığını, Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Grekçe olarak *Beyefendi buraya buyurun, en ucuz ve iyi odalar bizde*" çağrılarını ile karşılaştığını dile getirmektedir. Zaten çok geçmeden vapura atlayan bir sandalcı seyyahın kolundan tutarak kendi kayığına atmıştır. İstanbul'a gelen hemen hemen her seyyah bu durumdan bahsetmektedir. Kısa süre sonra İstanbul'a dışarıdan gelenlerin çoğunlukla tercih ettiği Pera'ya ulaşan seyyah burada *Hotel de Russe*'ye yerleşmiştir¹¹.

İstanbul'a daha önce beş kez gelen Vsevolovski de her gezgin gibi şehirde belli bir seyahat rotası izlemiştir. Öncelikle Prens Adaları daha sonra Yedikule Zindanı, Galata Kulesi, Büyükdere Rus Elçiliği, Ayasofya ve bazı mabetler, şehrin tarihi mekânları ve Rus imgesi barındıran bölgeleri ziyaret etmiştir. Gezginlerin çoğunluğu tuttıkları notlarda özel görüşmeler veyahut mekânlar dışında birbirini taklit eden veya aktaran bilgileri tekrar ederler. Örneğin Vsevolovski'nin şehri tasvir ettiği bu pasajı hemen hemen tüm Rus seyyahının eserlerinde görmek mümkündür.

Şehrin bu azzametli manzarası, onu ilk görenlerde şaşkınlık ve hayranlık doğuruyor. Gemimizin tam karşısında "Jeralskiy Dvrety" (Saray) evleri, kuleleri ve türlü bahçeleriyle saray gemimizin tam karşısında idi. Saray eski Bizans sarayının tam bulunduğu yerde kurulmuş ve bütün şehrin genişliğini ihtiva ediyor. Onun farklı mimarisi, ihtişam ve görkemli görüntüsü ister istemez bin bir gece masallarını hatırlatıyor. Rengarenk ve yıldızlı filikaların görüldüğü Sultan iskelesi, gözleri kamaştırıyor. Marmara denizi buradan başlıyor. Tam olarak saraydan itibaren sağ sahilinden Yedikule zindanına kadar şehrin

¹⁰Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrez Çojnuü Rossü Kırım*. s. 112-113.

¹¹Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrez Çojnuü Rossü Kırım*. s. 135-137.

eski surlarının uzandığını görürsün. Deniz uçsuz bucaksız, sol tarafta “Prenses Adaları” daha ilerde “Olimp” daha yakın da eski Halkedon ya da Hrisopolis (diye bilinen) Üsküdar şehri, Servi korulukları ve cami ve minarelerle süslü Üsküdar şehri. Sağ taraftaki manzara da az şaşkıncı değil: Bu İstanbul limanı ya da Altın boynuz adını taşıyor. Orada binlerce gemi, direkler (direkli ağaçlar) ve onların arasında Türk donanmasının büyük askeri gemileri. Burada bütün devletlerin bayrakları bandraları dalgalanıyor. İskelenin sol kısmında yedi tepede Camileri ve minareleriyle yükselen İstanbul. Onların arasında Ayasofya kubbesi ve bazı diğer gösterişli harika yapılar. İskelenin sağ tarafında tersaneyi görüyorsunuz. Tepeler boyunca ise Pera ve Galata sanki kendi başına ayrı bir şehir gibi. Binlerce kayık (küçük lodkalar burada öyle adlandırılıyor) hiç durmadan gemilerin arasında ve körfezin her yönüne (yüzüyor) Bütün bu manzara aniden görünüyor ve siz bir noktadan onun tümünü görebiliyorsunuz! Bütün bunlara bir de mavi gökyüzü ve mevsime uygun doğu rüzgârı, Propandit’in parlayan alını. Siz seyyahların hayranlığını ve hislerini (duygularını) kolayca anlarsınız. Ben bu andaki duygularımı anlatamam¹²

Otelde konakladığı ilk gün sokak satıcılarının sesiyle uyanan seyyah, kaldığı odanın penceresine oturarak o anı aynen şöyle tasvir etmiştir.

Önümdе çeşitli kökenlere mensup halk yığını toplandı. Türkler askeri üniformalarla ve geleneksel kıyafetlerle başları sarıklı, Ermeniler, başlarında büyük (devasa büyüklükte) şapkalar, Grekler, Franklar ve çok sayıda Yahudi. Bu insanlar sessiz ve ürkek bir şekilde duvarların yanına sokuşmuşlardır. Nihayet işte kadınlar, öylesine bürünmüş olsalar da ayakabularının renginden hangi milleden mensup olduğunu bilmek mümkün. İşte üstü kapalı arabalar, kurdelelerle süslenmiş arabalar. Türk kadınları, ileride üzeri yüklü develer ya da odun ve yahut su tulumları ve katarlar...Dar kötü döşenmiş sokakta (caddede) ve birbirini iterek koşuşturan insanlar. Bir de buna iğrenç ve aç köpekleri ilave ediniz ki bu köpekler bütün halkın arasında gezmekte. Bu köpekleri kimse dövmüyor sopalamıyor. Benim için enteresan ve gerçekten maskeli balo gördüğümü itiraf etmeliyim¹³

Seyyahların çoğunun kafasında kurgulanmış bir doğu mistisizmi olduğu bir gerçektir. Bu nedenle İstanbul’a gelen seyyahların vapurları Boğaz’dan giriş yaptığından itibaren karşılaştıkları kent manzarasını *bin bir gece masallarına* benzetirler¹⁴. Bu nedenle şehre gelen tüccar veyahut seyyahlar potansiyel Batılı

¹²Vskvolojkago, *Puteşestvie Çerez Yojnuü Rossü Krım*, s. 120.

¹³XIX. yüzyılda İstanbul’u ziyaret eden seyyahların çoğunluğu tuttuğu notlarda İstanbul sokaklarında başı boş gezen köpeklerden bahsetmektedirler. Bu seyyahların bir kısmı bu köpekleri şehrin bir parçası gibi görse de büyük çoğunluğu bu manzarayı pek hoş karşılamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Metin Menekşe, “Batılı Seyyahların Gözünden Osmanlı İstanbul’unda “Köpekler”, *International Social Sciences Studies Journal*, 4(28): ss. 6321-6334

¹⁴1849 yılında İstanbul’u ziyaret eden, hatta Abdülmecit’in Çırağan Sarayı’nda ağırladığı Rus ressam Zaharov’un İstanbul tasviri ve 1835 yılında İstanbul’u ziyaret eden Vladimir Petroviç’in tasvirleri de Vsevolojski’nin mistisizmi ile benzerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Fatih Ünal, “Vladimir Petrvıç Davidov’un Seyahat Notlarına Göre 1835’de İstanbul, OÜSBAD, S. 8 (3), Kasım 2018, s. 537-556;

okuyucu kitlesinin zihninde mevcut muhayyel Doğu imgesini besleyecek ve güçlendirecek sembol ve unsurlarla anlatılarını inşa ederler. XIX. yüzyıl seyyahının tuttuğu notlar bu bağlamda toplumsal iletişim aracı olduğu düşünülebilir. Zira tüccarlarda olduğu gibi bu dönem seyyahlarının da isteyerek veyahut istemeyerek mekanlar arasında bilgi taşıdığı bir gerçektir. Bir başka deyişle seyyah kendi verdiği izlenimlerini değerli olmayan bir mekândan değerli mekâna taşıma işlevini üstlenmektedir. İstanbul'un herhangi bir yerinde bulunan Bizans kalıntısının orada yaşayan halkın günlük hayatındaki yeri ile Rus Çarlığı'nın en ücra köşesinde seyyahın notları ile buradaki Bizans mirasından haberdar olacak herhangi bir bireyin düşünsel dünyasının aynı olmadığı aşıkardır¹⁵.

Dini Mekânlar

İstanbul'a gelen Rus seyyahların mutlaka gördüğü, hatta geliş gayelerinden biri Ayasofya ziyaretidir. Ruslar tuttıkları notlarda Ayasofya'ya "Sv. Sofiya ya da "Meçet Sofiyskaya" (Ayasofya Camii) tabirini kullanır¹⁶. Seyyah zamanı olmadığı için Ayasofya'yı yeterince inceleyememiştir. Ancak Ayasofya mimari ve arkeolojisini konu edinen eserlerden iktibas ettiği bilgilere yer vermiştir. Ayasofya'nın tarihi, kuruluşu, mimari özellikleri, kim tarafından yapıldığı, planı, geçirdiği yangınlar, yeniden inşası, yapı malzemelerinin nereden getirildiği Avrupa'daki kiliselerle mukayesesi seyyah tarafından yapılmıştır¹⁷.

Vsevolojski kutsal mekânlar ziyaretine Konstantin tarafından yapılan Kutsal Apastol Kilisesi ile devam etmiştir. Bu kilisenin Ayasofya'dan geri kalır bir yanı olmadığını belirten seyyah kiliseden şu sözlerle bahsetmektedir:

Camilerin önünde olduğu gibi Apastol Kilisesi'nin önünde de geniş bir bahçe var (revaklarla çevrelenmiş), bahçenin çevresinde okullar, hamamlar, kilise çalışanlarının yaşadığı evler bulunuyordu. Büyük Konstantin¹⁸ burada gömülmüştü¹⁹.

Rus seyyahlar dini ya da tarihi mekânları anlatırken, istifade ettikleri klasik eserler olan Batılı, Bizans ve Latin kaynakların tesirindedirler. XIX. yüzyıl Avrupa seyyahlarının bakışı daha ziyade materyalizm ve emperyalizme kaymış olduğundan dini hüviyetleri değişime uğramıştır. Dolayısı ile İstanbul'u anlatırken XIX. yüzyılda olsalar bile daha dünmüş gibi Roma, Bizans devrini

¹⁵Eyüp Özveren, *Akdeniz'de Bir Doğu*, Dost Yayınları, Ankara 2000, s. 24-27; Fatih Ünal, "Rus Ressam Zaharov'un Hatıralarında İstanbul", OÜSBAD, S. 9, 2014, s.16-26.

¹⁶Vskvolojksago, *Puteşestvie Çrez Çojnuü Rossü Krim*, s. 181.

¹⁷Seyyahın İstanbul'un tarihi ile ilgili bilgileri ekseriyetle G. Hammer'den aldığını görmekteyiz. Bknz. Vskvolojksago, *Puteşestvie Çrez Çojnuü Rossü Krim*, s. 181-186.

¹⁸Mezarı Havariun Kilisesi'nde bulunmaktadır. Konstantin'in, Fatih camii etrafında Helena kilisesinde de sandukasının olduğu bilinmektedir.

¹⁹Vskvolojksago, *Puteşestvie Çrez Çojnuü Rossü Krim*, s. 187.

anlatmaktadırlar. İstanbul'da hep Bizans ve Roma'yı aramaktadırlar. Sanki aradan yüzyıllar geçmemiştir. Şuur altında Osmanlının (Türklerin) İstanbul'daki yönetiminin geçici olduğunu bir müddet sonra İstanbul'un asıl sahiplerine yani Hristiyan medeniyetine geçeceğini düşünerekten eserlerini kaleme alırlar. Vsevoljski de diğer Batılı seyyahların anlatılarını kendi seyahatnamesinin odağına yerleştirmekten beis duymamış yer yer kendi kurgu dünyasından pasajlar ile düşüncesini benzerleri içerisinde birleştirerek metnine yön vermiştir.

Seyyahın yol arkadaşı eski yazmaları toplayan bir şarkiyatçı olduğundan bunların muhafaza edildiğini düşündükleri irili ufaklı pek çok dini mekânı görmüşlerdir. *Studieva Tserkov* (Stüdy Kilisesi) ve *Fatige Djamis* (Fatih Camii²⁰) *Ayos-Giorgios Kilisesi*²¹ bunlar arasındadır, fakat buralarda istedikleri türde eserleri elde edememişlerdir. Nihayet Seyyah, *Yerusalem* (Jerusalim) Kilisesi'ne gittiğinde ilgilerini çeken bazı yazmalar bulmuşlardır. Burada Kudüs Patriği ile görüşme yapan seyyah patrikte eski ve henüz kimse tarafından bilinmeyen el-yazmaları bulunduğunu duymuştur. Patrik ise bu bilginin doğru olduğunu ancak son yangında kitapları kurtarmak için acele ederken, düzensiz bir şekilde onları büyük sandıklara attıklarını söylemiştir. Ancak seyyaha bunları gösteremeyeceğini ve veremeyeceğini de belirtmiştir²². Kudüs Patriği'nde eski el yazma eserler olduğunun yabancı çevrelerde (eski eser arayan) bilindiği anlaşılıyor.

Seyyahın İstanbul'da muhtelif irili ufaklı kiliselere de uğradığını (Rus Kilisesi, Kutsal Polikarg Kilesesi) görmekteyiz. Ancak bahsettiği kiliselerin bazılarını görmüş, artık mevcut olmayanlar hakkında ise kaynaklara dayanarak bilgi vermiştir. Bunlardan başka hiçbir şekilde görmeden ziyaret etmiş gibi tanıttığı dini mekanlar da mevcuttur.

Vsevoljski'nin İstanbul seyahatinde kiliseler dışında camileri de ziyaret etmiştir. Seyyah, İstanbul'daki camileri üç gruba ayırmıştır. Bunlardan ilki Bursa, Edirne, Kahire, İstanbul gibi sadece ülkenin büyük şehirlerinde bulunan sultan camilerdi²³:

Bu camilerin sayısı on dört kadar vardı. Oldukça büyük olan bu camiler genellikle büyük geniş bahçelere sahipti. Sultan camilerinin çevresinde genellikle dini ya da toplum yararına yapılar(imaretler) yer alıyordu. Misafirhaneler, akıl hastaları için yapılar, okullar, kütüphaneler, mezarlar (türbeler, sultan ve ailesi için), bu camii çevresinde bulunuyordu. Ayrıca bu camilerden olan Eyüp Sultan camiiinde sultanlar taç giyiyor, kalç kuşanıyordu²⁴.

²⁰Vskvoljskago, *Puteşestvie Çrezp Yojuü Rossü Krm*, s. 188-189.

²¹Vskvoljskago, *Puteşestvie Çrezp Yojuü Rossü Krm*, s 210-212.

²²Vskvoljskago, *Puteşestvie Çrezp Yojuü Rossü Krm*, s 212-216.

²³Selatin camileri de denilmektedir.

²⁴Seyyah bu camilere *Meçet/ мечеть* demektedir. Bknz. s. 242-248.

İkinci grup camiler ise özel kişiler tarafından inşa ettirilen camilerdir ki, bunların sayısı iki yüzü bulmaktaydı. Üçüncü kısım camileri veya mescitleri şapel tarzı olarak adlandıran seyyah sayılarının üç yüzü bulduğunu bildirmektedir. Seyyah pek çok camiye gitmiş ve birçok kez de camilerdeki ibadet şekillerine şahit olmuştur. Türklerin ibadet ederken huşu içinde olduklarını belirtmektedir. Ayrıca camilerin genel görüşlerini içyapıları tasvir eden seyyah, buralarda heykeller, resimler, olmadığını ancak Kuran ayetlerinin ve süslemeli levhaların olduğunu pek de şatafatlı olmadıklarını söylemektedir. Hatta Türklerin cami yapımından anlamadığını bu nedenle hep daha önce yapılan kilise mimarilerinin taklit edildiği veyahut kiliselerin camilere dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.²⁵

Vsevolojski daha önce İstanbul'a gelen seyyahların notlarını okuduğu için gezdiği tüm camilerin özelliklerinden bahsetmeyeceğini ancak bunlar arasında bahse değer olduğunu düşündüğü Eyüp ve II. Mehmet camilerini anlatmadan geçmeyeceğini aktarır. Bilhassa II. Mehmet camiinden çok etkilenen seyyah camiyi şöyle anlatır.

Kutsal Apastol kilisesinin yıkıntıları (üzerine) şimdi II. Mehmet Cami (Fatih Cami) inşa edildi. Onun bünyesinde İstanbul'un en büyük ve en iyi hamamı yapıldı. Türkler hamamı (Tunkur-Gamam) Küçük Hamam olarak adlandırıyor. Bu hamamın mermer döşeli üç büyük salonu bulunmaktadır. Roma Panteon'u gibi yükselen, kubbesinden ışık almaktadır. Bu cami güzellikte Ayasofya'ya denktir²⁶.

Diplomatik bir misyon ile İstanbul'a gelmediği bilinen Vsevolojski'nin anlatısını belli bir kavramsal çerçeve içerisinde sunmadığından, onun resmi rapor tutan bir profesyonel olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Ancak onun diplomat yahut anlatım ve tasvir yeteneği kuvvetli mütebahhir bir edebiyatçı, fikir adamı kimliğine sahip olmaması inşa ettiği metne ayrıcalık kazandıran, onu araştırma nesnesi haline getiren esas nedendir. Vsevolojski'nin ortalama yarı-aydın bir tipi temsil etmesi onun metninden dar bir sınıfın değil Rus toplumunun orta ve daha geniş tabakalarının Osmanlı algısını, Doğu ile ilgili basmakalıp fikirlerini, zihinlerindeki imgelerini destekleyen ve oluşturan bilgi kaynaklarını takip edebilmemizi sağlamaktadır. Seyyahın anlatısı tartışma götürmez bir ustalık barındırdığı söylenemez ancak herhangi bir bireyin dönemsiz izlenimlerini yansıtmaması veyahut belli bir misyon sahibi geleneksel Rus vatandaşının izlenimleri olması açısından değerli olduğu söylenebilir. Aslında seyyahın askeri kimliği de düşünüldüğünde sıradan bir Rus vatandaşının Osmanlı yönetimindeki dini yapılara veyahut dini karşıtlığına bakışını da kısmen yansıtmaktadır.

²⁵Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Kırım*, s. 242-248.

²⁶Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Kırım*, s. 242-248.

Tekkeler

İstanbul'a yüzyıllardan beri muhtelif amaçlar ile gelen seyyahlar, şehrin güzelliği yanında Doğu'nun kendi tabirleriyle mistik taraflarına da dikkat çekmişlerdir. Bu nedenle İstanbul'un dört bir yanında bulunan tekkeler, dergâhlar vb. dini mekânlar seyyahların uğrak noktalarından olmuştur. Bilhassa Mevlevilere ait dergâhlardaki sema ritüelleri seyyahların dikkatini epey çekmiş kimi bu mistik havadan son derece etkilenirken kimisi ise yapılına oldukça anlamsız bulmuştur²⁷. Seyyahların İstanbul'da en sık uğradığı tekke ise 1491 yılında kurulan ve pek çok defa yangınlardan dolayı kullanılamaz hale gelip yeniden onarılan *Galata Mevlevihane'sidir*. Vsevoljski'nin ise ziyaret ettiği Mevlevihane'nin adının bilgisini vermez ancak notlarında Pera'da bulunan Mevlevihane çevresinde yayılmış olan mezarlardan bahsederken, burada dervişler sınıfına mensup Halet Efendi²⁸'nin bulunduğunu belirtir. Hatta Halet Efendi'nin bu tekkeyi yenilediğini ve güzelleştirdiğini ölümü ardından da zengin bir kütüphane ve hatırı sayılır birikim bıraktığını aktarır²⁹. Osmanlı bürokrasisinde önemli mevkiilerde bulunan Halet Efendi siyasi hayatı başı vurularak son bulmuştur. Bedeninin gövde kısmı Mevlâna türbesine defnedilirken baş kısmı ise *Kulekapısı Mevlevihane'si* olarak da bilinen Galata Mevlevihane'sine gömülmüştür. Dolayısıyla Vsevoljski de diğer seyyahlar gibi İstanbul'da bulunan bu önemli tekkeye uğramıştır

Vsevoljski ziyaret ettiği Galata Mevlevihane'si hakkında izlenimlerini şöyle aktarır:

Ben ve maiyetimin ikinci defa geldiğimiz bu Mevlevihane'de ayakkabularımızın üzerine sarı pabuçlar giyerek tekkeye girdik. Salonların mimarisi, sivri damın altında Poliganu? gözümü getiriyor; Birkaç kolon ve sıra parmaklıklar (korkuluklar) törenin gerçekleştirildiği yer ya da orta (mekânda) izleyicileri birbirinden ayırıyor. Kapuların üzerinde koroda birkaç flüt (ney) ve timbalden oluşan orkestra ve (şarkı söyleyen), (bu çeken) dervişlerin korusu

²⁷Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve Bektaşî ocaklarının sürülmesinden sonra özellikle III. Selim döneminde başlayan Mevlevî hayranlığına II. Mahmud döneminde Nakşîler de eklenmiştir. Seyyahın Mevlevî tekkelerinin çokluğundan bahsetmesi umumi ve sürekli bir durum olmaktan ziyade o dönemin bir olgusudur. Necip Fazıl Duru, "Batılı Seyyahların Gözüyle "Dönen Dervişler", *Hece*, (Ekim 2007), S. 130, s. 118-119.

²⁸ Seyyahın deyiimiyle; *herkesin bildiği Halet Efendi, şimdiki Sultanın sınırsız güven ve sevgisini kullandı. Sultan'a Yeniçeri ocağının kaldırılması fikrini aştı. Ancak Sultan, düşmanlarının özellikle halen tam manasıyla hâkim olmadığı Yeniçerilerin entrikalarıyla sevdiklerini kurban etmek zorunda kalmıştır. Bknz. Vskvoljskago, Puteşestvie Çrezь Yojuü Rossü Krim, s. 260. Ancak seyyahın bildirdiğinin aksine Halit Efendi II. Mahmud'un Yeniçeri ocağını kapatma fikrine mâni olmaya çalıştığı bilinmektedir. Bknz., Nimetullah Akay, "Osmanlı Sultani II. Mahmud Döneminde Mevlevîlik" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak-Haziran 2015, s. 84.*

²⁹Vskvoljskago, Puteşestvie Çrezь Yojuü Rossü Krim, s. 260-265.

bulunuyor. Kuran'dan (alınmış) oldukça büyük ölçüde Arapça yazıt (ayet) doğu tarzından duvarı süslüyor. Nişana (tarikati) direnenler (dayananlar) için yeşil yastık ve kardeşler(dervişler) için birkaç basır. İşte bütün iç dekorasyon bu. Dönmek için bırakılan salonun ortası cam gibi cilalanmış³⁰

Seyyah, tekkenin içerisinin kısa bir tasvirini yaptıktan sonra merakla beklediği sema ritüelini anlatmaktadır.

Orta boylu bir ibtihar olan Nastayatel (şeyh)³¹ yeşil ciüppeli ve büyük derviş kalpağıyla salonun doğu kısmında yastıkta yönü seyircilere dönük (olarak) kımıldamadan oturuyordu. Onun her iki tarafında üçer derviş ayakta duruyordu. Ellerini bağlamış, bakışları yerde, yüzündeki sakin görüntüsünü değiştirmeden ayaktaydılar. Tören kıyafetli on üç derviş içeriye girdi. Yere kadar uzanan çuba dolamalarla, geniş perdeyle, sıkıca bağlanmış kuşakla içeri girdiler. Birbirine eşit mesafede orta yerde halka oluşturdular. Hareketsiz yere bakan gözleri, hastalıklı benizleri, uzun kalpakları, fantastik biçimde kıyafetleri onlara anlatılmaz bir gizem katıyordu. Diğerleri uzun sakallı bir kısmı ise çok gençti. Koro müzik eşliğinde "la ilabe illallah" (tekbir getirmeye) demeye başladılar. Daha sonra Şeyh uzun (hava ile) ses ile dua okumaya başladı. Bu esnada bütün dervişler diz çöktü. Belirli zaman aralıklarıyla yere uzandılar (secdeye vardılar) ve her birlikte "hu" çektiler. Birkaç dakika derin sessizlik hâkim oldu. Koro uzun ve alçak sesle okumaya başladı. Dervişler, baş arkasında, ölçülü adımlarla yeşil minderin önünden geçtiler, ki o minderlerde gerçekten onlar için kutsal bir isim işlenmişti. Minderin önünde durdular, yere kadar eğildiler ve ellerini göğüslerine koyarak önce ağır ağır topuklarının üzerinde dönmeye başladılar. Müzik sesi artarak yükselmeye başladı. Koro Allah adını haykardı. Dervişlerin dönüleri canlı hale geldi. Onlar ellerini uzattılar gözlerini gökyüzüne diktiler; geniş etekleri hava ile doldu ve büyük dönen halkalar oluştu. Müzik, şarkılar ve koronun haykırışları sonunda vahşi bir hale sağır edici bir uğultuya ulaştı. Bütün tekke sarsılmış gibiydi. Ancak büyük koşuşturmanın tam ortasında, görünmeyen bir işaret verilmesiyle birlikte bir anda dervişler ve müzik durdu. Onlar gösterinin başındaki gibi kendilerini birbirlerine aynı mesafede buldular.³²

İstanbul'a gelen seyyahların büyük şaşkınlığına sebep olan ve ilgi ile takip edilen sema ritüeline bir gösteri gibi bakan Vsevoljski dervişlerin uyumu, ahengi ve adanmışlığı karşısında hayranlığını gizleyemez. Hatta onların diğer tüm tarikatlara göre daha fazla saygı gördüğünü ekler. Aslında Slavist bir bakış açısıyla seyahat notlarını oluşturan Vsevoljski'nin kafasındaki Türk imgesi ile dervişlerin üzerinde bıraktığı etki birbiriyle çelişmektedir. Bu nedenle munis bir anlatımdan kaçınan seyyah Müslümanlığı övücü veyahut methodici söylemlerden kaçınmıştır. Bu tür anlatımı diğer Rus seyyahlarda da görmek mümkündür. Örneğin 1835 yılında İstanbul'u ziyaret eden Vladimir Petroviç

³⁰ Vskvoljskago, Puteşestvie Çrezь Yoynuü Rossü Krim, s. 260-265

³¹ Rusça karşılığı baş rahip manasına gelmektedir. Seyyah burada Mevlevihane'de sema ritüelini yöneten Mevlevihane'nin şeyhinden bahsetmektedir.

³² Vskvoljskago, Puteşestvie Çrezь Yoynuü Rossü Krim, s. 260-262.

Davidov da sema ritüelinden çok etkilenmiş fakat bu ritüeli sanat gösterisi olarak nitelemiştir³³. İstanbul'u ziyaret eden neredeyse her milletten diplomat ve seyyahın sema ve zikir törenlerini izlemek istemesi ve bu törenlerin, mekanların detaylı tasvirlerini yapması öteki algısında bunların Doğu'ya ve Osmanlı'ya ait başlıca sembollerden, bir bakıma alamet-i farikalardan sayıldığını gösterir. Fakat bu ayinlerin bir tür gösteri gibi tasviri, farklı anlatıcıların tasvirlerinde benzer öğeleri ve yaklaşımı kullanmaları esasa müteallik detaylarla alakadar olmamaları bunların birbirilerini beslediklerinin, gerçeklikle, var olanla değil, kitlelerin sanılarını, sabitelerini, önyargılarını kuvvetlendirmekle ilgilendiklerinin ifadesidir. Batılı seyyahlardan öğrendikleri Doğulu ve İslam algısının olumsuz imajını pekiştirmek için seyahatname yazdıkları ve izlenimlerini de bu şekilde aktardıkları aşikardır.

Eğitim-Öğretim

Vsevolovski seyahatnamesinde eğitim-öğretim ile ilgili bilgileri cami, mescit vb. konuların anlatıldığı kısımlarda vermiştir. Rusya'dan İstanbul'a gelen seyyahların çoğunluğunun da ifade ettiği gibi Vsevolovski, Osmanlı halkının eğitimsiz olduğunu ve basit meşgalelerle uğraştıklarını belirtmektedir. Seyyah Osmanlı eğitim kurumları ile ilgili şu değerlendirmeleri yapar:

İstanbul'un hemen hemen bütün büyük camilerinin bünyesinde yüksek öğrenim (medrese) ya da orta öğrenim (mektep) okulları vardır. Bu okullarda 400 ve daha fazla talebe eğitim görüyor. Profesörleri ya da öğretmenleri softas (coşmacı) diye adlandırılıyor. Bunlardan her birisinin kendi yanında talebesi oluyor ki o talebe genellikle ondan sonra kendi yerine geçiyor ve o zamana kadar yanında hizmetinde bulunuyor. O ulemanın ya da kaduların eğitim terbiyesinden geçer. Hiç kimse bu ağır imtihanı vermeden medreseden diploma alamaz ve dini ya da mahkemede (hukuki) vazife ifa edemezdi. Alt okullar mektep olarak adlandırılıyor ve gariban ailelerin tüm çocuklarına bu kurum açıldı. Bu okullarda okumayı, yazmayı, Muhammed'in kanunlarını (şeriatı) ve Türk dilinin ilk kaidelerini öğretiyorlar. Bu okulların her birinde birkaç öğrenci caminin hesabına okutuluyor. Öğretmenler öğrencilerin ailelerinden herhangi bir para talep etmiyor.

İstanbul'da kütüphaneleri de ziyaret eden seyyah buralarda bazı incelemelerde bulunur, ilgisini en çok saray kütüphanesi çeker. Bu kütüphanedeki izlenimlerini şöyle aktarır:

İstanbul'da camiler bünyesinde 13 kadar halk kütüphanesi vardır; ancak sarayınki en enteresan ve kitap sayısı bakımından en büyüğü sayılıyor. Bu kütüphanede 120'ye yakın Konstantin Veliki (Büyük Konstantin)'ye ait el yazma bulunduğu (muhafaza edildiği) tahmin edilmektedir. Son zamanlarda Saray kütüphanesini gören yabancılar bunun doğru olmadığını belirtiyorlar; ancak ben

³³Vladimir Davidov, *Putevyya Zapiski Vedennyya Vo Vremya Prebvanyya Na İoniçeskih Ostrovah, v Gretzii, Maloy Azii i Turtzii v 1835 Godu*, II, Sanktpeterburg, s. 36-38.

Türkleri iyi bildiğimden dolayı, ziyaretçilere hepsini göstermediklerini rahatlıkla söyleyebilirim. Zira Abbat (dini unvan) Toderini uzun süre önce bu el yazmalarının kataloğunu yayınladı. Katalogdan, kaybolmuş olan Tatsita'nın (eseri) Dekadî Tita Liviya'ya ve şairlerin şiirlerini hiçbir şekilde bulma ümidinin olmadığı da görmek mümkün³⁴

II. Mahmud'un Askeri Reformları

Seyyah, seyahatnamesinde II. Mahmud döneminde yapılan askeri reformlar hakkında da bilgi vermiş, değerlendirmeler yapmıştır. Bilhassa Rus askeri modernleşmesi ile Osmanlı askeri modernleşmesini karşılaştıran seyyah gözlemlerini şöyle aktarmıştır.

Rusya ile savaştan sonra Sultan düzenli ordu kurulması maslahatıyla meşgul oldu. Durmaksızın yeni askerlerin eğitimlerine şabüt oldu. Alaylar kurdu. Nihayetinde onları Avrupalı biçimde giydirdi ve donandırdı. Yeni ordu kırk bin kişiye ulaştı. Fakat bu ordu ilk giriştiği savaştan sonra tam olarak dağıldı. Sultanın beklentileri boşa çıktı³⁵.

Vsevolojski'ye göre Osmanlı ordusunun modernleşmesine rağmen başarısız olmasının ana sebebi kalifiye personel eksikliğinin yanı sıra yeni kuralların faydalarını anlamayan ve onları istemeyerek kabul etmiş cahil komutanlar, subaylar ve bunlardan ümidi olmayan askerlerdi. Zira II. Mahmud'un kurduğu ordunun Kavalalı'nın oğlu İbrahim Paşa'nın orduları karşısında başarısız olması bu durumu kanıtlar nitelikteydi. Zira seyyahın bizzat gözlemlediğine göre Osmanlı askeri alaylarının bir kısmı 16-17 yaşlarında derli toplu düzgün durmayı bilmeyen çocuklardan oluşuyordu. Silah altında olan askerlerin bir kısmının bağı açık, düğmeleri çözülmüş bir şekilde gayri nizami hareket ediyordu. Hatta Vsevolojski, nöbet tutan askerlerin bazılarının çıplak ayaklı olduğunu iddia ediyordu. Ordu'da genel itibarıyla düzensizlik ilk bakışta belli oluyordu³⁶.

Seyyah, Osmanlı Ordusunda II. Mahmud ile gerçekleştirilen modernleşme çalışmalarının bir kısım askerler tarafından benimsenmediğini ve atalarının her zaman kendi klasik metotları ile başarı sağladığına inandıklarını belirtiyordu. Vsevolojski, Osmanlı ordusundaki üst rütbeli askerlerin orduda gerçekleştirilmek istenen yenileşme hareketine eleştirel bakışını kendi deyiimiyle yorumlaması dikkat çekicidir.

Serasker ve diğer ileri gelenler diyorlar ki; Büyük Petro da böyle başladı, daha sonra ise düşmanlarını yendi; fakat onlar bilmiyorlar ki Petro'nun Şeremetev, Goltzın, daha sonra ise Menşikov gibi hemen hemen hepsi tümen, tugay ve hatta alay

³⁴Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezp Yojuu Rossü Krim*, s.247-248.

³⁵Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezp Yojuu Rossü Krim*, s.265.

³⁶Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezp Yojuu Rossü Krim*, s.266.

komutanı 2 ya da 3 müstesna (seçkin) baş kumandanının aslında yabancı oluşuydu. Onlar subayları yetiştirdiler, sonradan bunların içinden Müniş, Kayt, Lassı Levendal gibi generaller çıktı. İmparatoriçe Anna ve Elizabeth hükümdarlıkları devrinde Saltıkov, Rumyantzen, Çernuşev, Dolgorıski'ler ortaya çıktı. Bunları sırasıyla Büyük Ekaterina devrinde (ki) Orlov-Çermensk, Kamensk, Büyük Suarov, Reşnin, Ferzen'i ürettiler. O zamandan beri bizde ber zaman meşhur komutanlar oldu. Şimdi genel olarak bütün generaller iyi, fakat onların arasında mükemmelleri hatta büyükleri var!³⁷

Seyyah Rus askeri modernleşmesinde devşirme askerlerin öneminden bahsederken sonraki dönemlerde Rusların daha başarılı komutanları kendileri yetiştirdikleri bunların ise Türkler ile girişilen savaşlarda önemli zaferler kazandıklarını belirtir. İthamlarında daha ileriye giden Seyyah Türk askerinin beceri yönünden çok kabiliyetsiz olduğunu söylemektedir³⁸. Osmanlı süvari birliğini gözlemleyen Seyyah burada gördüklerini şöyle aktarır.

Türklerin düzenli süvarisinin (kuvvetleri) tümü hafif süvarilerden oluşuyor. (düzenli süvari). Napolyon'un subayı Piemonteli Kolloş tarafından yapılandırılan busar (сyцаp) ve ulanlardan (уланос) oluşuyor. Ben, sevilen Sultan Muhafız Birliği'ni gözlemledim. Sultan bu birliği kendisi komuta etmeyi seviyor. Onlar çok iyi giyimli; sarı ipek (шыркaмu) mavi paltolar (kaban) giyimliydiler. Avrupalı eyerin şekli çok kötü duruyordu. Süvariler düzenli Türk ordusunun gözbebeğiydi. Askerlerin en iyileri bu orduya giriyordu. Bütün İstanbul fiyatacıları orada hizmet ediyor. Altın sirmalar onların Asyalı duruşuna gidiyor. Onlar kaldırımında kılıç ve mabmızlarla (caka satmayı-şingirdatmayı) seviyorlar. Subaylar Fransızca birkaç selamlamayı (sözü) ezberlemişler, (topuklarını) hafifçe birbirine vuruyorlar ve Avrupalı biçimde selamlıyorlar, gençler güler yüzlü (genel olarak güzel yüzlü) ve sempatik özellikle Avrupalı subaylara karşı onların tarz (tavır) ve serbestliğini (tabiliğini) benimsemeye gayret ediyorlar. Fakat onların tüm eğitimi bununla sınırlı kalıyor. Süvarilerin manevraları ilk adımda hızlı atak yapıyorlar ancak cephe kısa sürede dağılıyor. Süvariler koşullarda da çok kötü. Taburlar arasındaki mesafeye de uyulmuyor.³⁹

Vsevolojski modernleşme çabasına giren Türk ordusuna eleştirileri sadece yukarıdaki örneklerle sınırlı kalmıyordu. Aslında seyyahın eleştirdiği noktalar yeni bir askeri düzene geçecek olan tüm orduların yaşayacağı olağan durumlardı. Bunun yanı sıra seyyah Türk ordusundaki topçuların eski zamanlarda olduğu gibi şimdi de çok iyi olduğunu belirtiyordu. Bu mükemmelliği Türklerin Fransızlara borçlu olduğunu söyleyen seyyah Halil Paşa'nın da gayretli uğraşlarını da ekliyordu⁴⁰.

Seyyahın Türk Ordusu hakkında yaptığı kısa tasvire göre Türkiye'deki reformların (askeriye dışındaki alanlarda da) tümü sadece Sultanın

³⁷ Vskvolojksago, *Puteşestvie Çerez Yojnuü Rossü Krim*, s.266-267.

³⁸ Vskvolojksago, *Puteşestvie Çerez Yojnuü Rossü Krim*, s. 268.

³⁹ Vskvolojksago, *Puteşestvie Çerez Yojnuü Rossü Krim*, s.268-269.

⁴⁰ Vskvolojksago, *Puteşestvie Çerez Yojnuü Rossü Krim*, s.270

yönlendirmeleri ile gerçekleşmiştir. Halk her şeye karşı kayıtsız (ilgisiz), hareketsiz, yeni icatları anlamak ve kavramak istememiştir⁴¹. Vsevolojski'nin askeri kimliği ile beraber değerlendirmeleri düşünüldüğünde Osmanlı askeri modernleşmesi üzerine düşüncelerinin fazlasıyla ideolojik çerçevede kaldığı dikkat çekmektedir. Ancak yine de seyyahın Osmanlı ordusunun yenileşmeyi şeklen aldığını belirtmesi ve aynı dönemde benzer süreçlerden geçen Rus ordusunun buna karşın savaş meydanlarında önemli başarılar elde etmiş komutanlar yetiştirerek yenileşmeyi içselleştirdiğini söylemesi dikkate değerdir. XIX. yüzyıl Osmanlısının Batı'da bu dönemde gelişen teknolojileri Ruslar ile aynı zamanda aldığı bilinen bir gerçektir. Ancak son teknolojilerle beraber kalifiye personelin yetiştirilememesi bu dönemde girilen savaşların kaybedilmesinin de etkenlerinden biridir. Bu noktada Vsevolojski her ne kadar ideolojik bakış açısı ile mevcut askeri düzeni eleştirdiği göz ardı edilmese de vaziyetin çok da farksız olduğu söylenemez. Ancak Osmanlı'ya göre bir nebze modern savaş teknik ve yöntemlerini yakalayan Rusların, Kırım Savaşı'nda (1853-56) İngiltere ve Fransa ordularına karşı aldığı mağlubiyet, modernleşmesinin sınırlarını da göstermesi açısından dikkat değerdir. Dolayısı ile Vsevolojski'nin değerlendirmeleri kabul ettiği modernleşme sınırları içerisinde düşünülmelidir.

Sultanın İzinde

İstanbul'a gelen sayısız gezginden olan Vsevolojski'nin bu seyahatini önemli kılan etmenlerden en mühimi şüphesiz sıradan bir gezgin olmasına rağmen II. Mahmud'un Kağıthane'de bulunan sarayına kabul edilen ilk seyyah olmasıydı. Nitekim hem saray ahali nezdinde hem de gayri Müslüm dini çevreler ve yabancı elçilikler tarafından Vsevolojski'nin saraya kabul edilmesini şaşkınlıkla karşılanmıştı⁴². Seyyah saraya kabul edilme sürecini şöyle ifade etmektedir:

Sergey İvanoviç Boğdanov, ertesi gün Sultan'ın Cuma namazını Ramiz Çiftlik Camiine kalacağı haberini aldığını ve birlikte oraya gittikleri takdirde Sultanı görebileceğini söyledi. Ertesi gün hemen bir kayık kiralayarak yola çıktık. Ancak oraya ulaştığımızda Sultan'ın oraya gelmeyeceği haberini aldık. Bunun üzerine etrafi gezmeye karar vermiştik ki bir Türk askeri yanımıza gelerek Sultan'ı görmek istiyorsanız Kağıthane'de bulunan saraya gitmemizi ve orada Akim Paşa'yı

⁴¹ Kitap basımını örnek olarak alınız, ki kitap basımı Avrupa'nın uyuyan gençlerini bir anda uyandırdı. Burada kitap basımı bir asırdır söz konusu ve birkaç kez neredeyse ortadan kalktı. II. Mahmud daha çok askeri yeniden yapılanma ile meşgul olmakla birlikte kitap basımını da (basımevi-matbaa) unutmadı. Paris'teki, Didot'daki tipografyası için yeni ve güzel matbaa harfleri döktürdü ve İngiltere'den getirtilen yeni icat makine birkaç kitap basıldı. Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Krim*, s. 272.

⁴²Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Krim*, s. 197.

bularak meramımızı anlatmamızı söyledi. Ancak ben Kağıthane Sarayına daha önce kimsenin kabul edilmediğini bildiğimden bu teklifi inandırıcı bulmadım. Ayrıca daha önce hiç görüşmediğim bir Osmanlı Paşasına hangi statü ile gideceğim ve o hangi gerekeçe ile benim için Sultan'a gidecekti. Alay konusu olmamak için bu fikirden vazgeçtim⁴³.

Seyyah, Sultan'ı görmek istemektedir ancak kendisinin Rus Çarlığı tarafından gönderilen resmi bir görevli olmaması bu düşüncesinin gerçekleşmesinde engel teşkil etmektedir. Buna rağmen bir ihtimal daha olsa sey yah Kağıthane'de bulunan sarayın yakınlarına giderek belki Sultan'ı uzaktan görme ümidiyle beklemeye koyulmuştur. Hatta saraya elli adım kadar yaklaşmıştır. Bu bekleyiş sırasında Vsevolovski'nin isteğinin gerçekleşmesi için bir fırsat doğmuştur. Seyyah bu olayı şöyle aktarmaktadır:

Saraya çok yaklaşmıştık kayığımızdan inerek saray kapısının önünde bekleyen kalabalığa doğru yürüdük. Sarayın önünde nöbetçiler vardı kalabalığa yaklaştığımızda onların rütbeli ve çok sayıda yüksek makamlı insanların olduğunu gördüm. O esnada bir asker yanımıza gelerek ne istediğimizi sordu. Ona bir Rus gezgini ve general rütbesine sahip olduğumu Sultan'ı görmek için Ramiz Çiftliğine gittiğimi fakat onun gelmeyeceğini öğrendiğimde saraya doğru yöneldiğimizi belirttim. Asker, Sultan'ı burada paşalar ve diğer memurlar bile göremiyor ancak ben sizi görevli memura rapor ettireceğim dedi. Kısa süre askerin bizi rapor ettiği Ahmet Paşa yanımıza geldi ve İstanbul'a olan seyahatimin asıl amacını söylememi istedi. Ben ise seyahatimin asıl amacının Büyük hükümdarı, halkı yeniden dönüştüren, bizim Büyük Petro'nun diğer bir örneğini görmek isteği olduğunu ilettim. Ahmet Paşa bu durumu Sultan'a rapor edeceğini söyledi ve daha beş dakika bile geçmemiştiki beni içeri alacağını söyledi⁴⁴.

Seyyahın II. Mahmud'un reformlarını Rus Çarı Petro'nun reformlarına benzetmesi ve sultandan hayranlıkla bahsetmesi saraya alınmasında önemli olmuştur. Seyyah saraya alındıktan sonra şaşkınlığı gizleyememiş ve Sultan'ı beklemeye başlamıştır. Vsevolovski'nin sarayda gördüklerini şöyle ifade etmektedir:

Yoldaşım Boğdanov ile bizi kapıdan geçirdiler. Küçük bir bahçeye (avluya) girdik. Avlunun kanadının sağ tarafında, avlu içindeki camiye giden üç basamak, tam karşımda şebzadelerin iki katlı ikametgâhı bulunuyordu. Şebzadelerden küçüğü harika bir çocuk, şişman Arap bir haremağasının ellerinde, pencereden, aşağı alandaki piyade ve müzisyenlere bakıyordu. Benim yanıma iki sıra halinde ihtiyarları diktiler. Bunların göğüslerinde madalya ve kahverengi kaftanları vardı. Ben sonradan onların "Kamergerler?" olduğunu öğrendim. Birdenbire müzik gümbürdedi. Askerler silahları dipçiklerinden tuttular. İç kapıdan büyük gümüş ve altın yaldızlı vazö görünümülü değişik kokular saçan (tüütün tabağı da olabilir) iki memur görüldü. Onların ardından Sultan geldi. O sağ eliyle Halil Paşa'ya sol eliyle Serasker Hüisrev'i tutarak (dayanarak) askerlere selam verdi. Daha sonra ağır

⁴³Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Kırım*, s. 198.

⁴⁴Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Kırım*, s. 199.

adımlarla camiye geçti. Sultan tam yanımdan geçerken onu selamladım o da anlamlı bakışını bana lütfetti⁴⁵.

Seyyahın Sultan⁴⁶'ı görme arzusu gerçekleştiikten sonra yanına gelen iki Osmanlı askeri onu Şehzadelerin konakladığı evin bir odasına götürmüşlerdir. Burada kendisine çubuk (sigaralık) ve kahve ikram edilmiştir. Onlar ile bir müddet dünya meseleleri hakkında sohbet eden Vsevolojski, Sultan'ın kendisini sarayına kabul etmesinin onun ne kadar hoşgörülü ve takdire şayan bir kişiliğe sahip olduğunun da göstergesi olduğunu belirtmiştir. Kısa süre buldukları odaya gelen bir asker Sultanın camiden çıkacağı haberini vererek onları uyarmıştır. Hemen Sultan'ı tekrardan görmek için avluya çıkan seyyah Sultan ile karşılaşmış ve selamlaşmıştır⁴⁷.

Seyyah seyahatine devam ederken uğradığı bir kilisede Sultan Mahmut ile alakalı ilginç bilgilerde edinmiştir. Zira seyahat notlarında bu bilgileri şöyle aktarmıştır:

Edirne Kapıdan Altın Kapıya geçerken mezarlığın yanında servi ağaçları ile çevrelenmiş küçük bir kilise gördüm. Bu kilisenin adı Baluklah (Bogorodits)di. Ziyaretim oradaki papazları çok sevindirdi. Oradaki papazlar bana ilginç anekdotlar anlattılar. Papazın anlattığına göre bir gün Sultan, Kilisenin yanından geçerken onları çok korkutmuş: Atını çevirmiş ve doğrudan kiliseye girmiş. Bu beklenmedik ziyaret neticesinde çok şaşırıldı. Sultan içeri girdikten sonra uzun uzun kiliseyi incelemiş orada duran ikona yaklaşarak bu Meryem'in oğlu İsa mı diye papazlara sormuş (Kurtarıcı tasvirini işaret etmiş). Daha sonra Meryem tasvirini göstermiş ve iki ikonun yer değiştirilmesini istemiş. Sultanın bu düşüncüyü nereden edindi aklına nereden geldi hiçbir fikrimiz yok. Bizim için bir bilmece olarak kaldı. Daha sonra kilisedeki papaz bana Sultan'ın evinde ikon olduğunu duyduğunu söyledi. Sultan kiliseden ayrılırken papazlara bir miktar para vermişler. Papazlarda Sultanın isteğini yerine getirmiş⁴⁸.

⁴⁵ Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Krim*, s.200.

⁴⁶ Vsevolojski II. Mahmud'u şöyle betimlemekteydi; Orta boylu, geniş omuzlu ve oldukça yapılı; yüzü esmer, fakat anlamlı bir çehresi vardı. Gözleri basiretli (sezişli), fakat bakışlarında bir sertlik, hatta yavuzluk var. Kaşları tekerleksi (çarklı), burnu kartal, fakat orantılı idi. Ağzı küçüktü. Merhamet göstermek istediği zaman selama cevap veriyor, yumuşak bakışla, hatta gülümseyerek. Fakat başıyla hiçbir zaman selam vermiyordu. Sakalı oldukça siyahtı boyandığı hemen anlaşılıyordu. Dediklerine göre o oldukça sağlam bir bünyeye sahip. Hiçbir zaman tedavi görmemiş. Sultan çok zevkli giyiniyor üzerinde yeni Türk elbisesi, sadece Halil Paşa Petersburg'da bulunduğundan bu yana şıklıkta onunla eşit olabilir. Sultan'ı gördüğüm gün üzerinde kaftan vardı. Kaftan mavi çuhadandı. Fransız ayakkabıları, altın mahfuzla işlenmiş düzgün ve orantılı ayakkabılarıyla çok güzel giyinmişti. Kaftan'ın üzerinde kısa trençkot (plaz) atmıştı. Göğsünde pırlanta fermuarla iliklenmişti. Ellerinde eldiven vardı. Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Krim*, s. 201.

⁴⁷ Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Krim*, s. 201.

⁴⁸ Vskvolojkago, *Puteşestvie Çrezb Yojnuü Rossü Krim*, s.149-150.

Sultan, Mahmut ile ilgili Rus seyyahların enteresan düşünceleri, İstanbul'da onunla ilgili duydukları ilginç anekdotlar vardır. Bilhassa Sultan'ın kilise ziyareti, papazlara lütfu, kilise ve din adamlarına gösterdiği alaka İstanbul'a gelen Rus seyyahlar tarafından çokça dile getirilmiştir. Onun Hıristiyanlıkla ilişkilerine dair başka Rus kaynaklarında da bu yönde bilgi verilmektedir. Hatta evinde ikon bulunduğu söylentisi enteresandır. Vsevolovski, hayranlık duyduğu Sultan hakkındaki bu bilgilere çok inanmak istememektedir. Dünya tarihinde önemli değişim ve dönüşümlere öncü olan yöneticiler her daim menfi ithamlarla anılmışlardır. Petro'nun Rusya'da geleniği, muhafazakarlığı ve dini temsil eden Moskova'dan yönetimi yenileşmenin mekânı olan Petersburg'a taşınması nihayetinde dini çevreler tarafından mesnetsiz eleştirilere maruz kalması⁴⁹, II. Mahmud'un askeri reformlar ile köklü değişikliklere gitmesi haliyle geleneksel yapıyı temsil eden çevreleri rahatsız etmesi bu türden bilgilerin yayılmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca Sultan'ın gayrimüslimlerin dini mekanlarına hassasiyet göstererek bakım ve tamirinin gerçekleştirilmesini sağlaması muhafazakâr çevrelerin Sultan'ın gizli bir Hıristiyan olduğu dedikodularını yaymasına neden olmuştur⁵⁰. Her devirde olan bu hadiseleri tebaanın kendisini İslam hükümdarı altında meşrulaştırması olarak da görebiliriz.

Serasker Hüsrev Paşa

Vsevolovski Sultan'ın huzuruna kabul edildiği sırada Serasker Hüsrev Paşa ile karşılaşmıştı. Hüsrev Paşa seyyahın eski bir Rus generali olduğunu öğrendiği için onun farklı bir amaç için de İstanbul'a gelebileceğinden şüphe ediyordu. Bu nedenle seyyahın saraya gelişinin üçüncü gününde Vsevolovski, Hüsrev Paşa tarafından öğle yemeğine davet edilmiştir. Seyyah, Hüsrev Paşa'nın davetine icabet etmiş hatta bir gece misafiri olmuştur. Rusya'dan gelen sıradan bir seyyah olan Vsevolovski'nin Osmanlı bürokrasisinin en tepelerine kadar ilişki kurması tamamen tesadüfî olaylar silsilesi neticesinde gerçekleşmiş gibi görünse de aslında Hünkar iskelesinin antlaşmasının imzalandığı Mehmet Ali' Paşa'ya karşı Rus-Osmanlı işbirliğinin hat safhaya ulaştığı bir süreçte hem de Hüsrev Paşa gibi Mehmet Ali Paşa'nın düşman olduğu bir sadrazamın Rus seyyahına yanaşması tamamen stratejik bir hamle olarak düşünülebilir. Zira adı geçen yazarın İstanbul'a uğradığı dönem Türk-Rus dostluğunun nadir olduğu döneme denk gelmektedir.

Vsevolovski, Serasker Hüsrev Paşa ile görüşmelerinin her ayrıntısını notlarına eklemiştir. Hatta Paşa hakkında kısa bir bilgilendirme de yapmıştır. Ancak seyyah Hüsrev Paşa hakkındaki bilgileri Bazili Bey'in "Oçerki

⁴⁹Orlando Figes, *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, İnkılap Yay. İstanbul 2009, s. 185-270.

⁵⁰Vskvolovskago, *Puteşestvie Çrezp Yojnuü Rossü Kırım*, s. 265-272.

Konstantinopolya”⁵¹ adlı eserinden hiç değiştirmeden aldığını söylemekte fayda vardır. Anlaşılabacağı üzere seyyah eserini kaleme alırken bu eseri rehber olarak kullanmıştır⁵².

Seyyah, Serasker Hüsrev Paşa tarafından kabulünü şöyle anlatmaktadır:

Saat 6:30'da tercümanla birlikte kayığa binerek İstanbul'a gittim. İskeleyden geçerek binek atımı aldım ve ağır ağır Serasker Sarayı olan Eski Saraya doğru yola çıktım. Beş Türk askeri orada beni bekliyormuş beni alıp büyük bir divana getirdiler. Daha sonra öğrendim ki bu salonda serasker sabahları ricaları kabul ediyormuş. Gelen görevli daha ileri gitmemi söyledi ve diğer odalara göre daha küçük olan üçüncü odaya geçtim. Burada iki Arap perdeyi açtı orada Seraskeri gördüm. Elinde bir kâğıt vardı beni görerek oturmamı istedi. Kendisi de köşede duran divana oturdu. Bizce çubuk (sigara) getirdiler ve içmeye başladık. Daha sonra hizmetçiler dışarı çıktı ve bir tercüman içeri girdi. Kısa süre sonra Paşa Sultan'ın huzurunda beni gördüğünü ve bir yakınlık hissettiğini belirtti. Ben de böyle bir insan nezdinde iyi bir intiba bırakmak benim için büyük bir onur olduğunu söyledim. Çok geçmeden Serasker Çar tarafından gönderilip gönderilmediğini sorarak eğer görevli ise elinden gelen her şeyi yapabileceğini söyledi. Ben herhangi bir vazife ile gelmediğimi yineledim⁵³.

Hüsrev Paşa, Osmanlı bürokrasisinde önemli bir devlet adamıydı. II. Mahmud reform hareketlerine başladığında devlet kademelerinde tecrübeli kişileri etrafında toplamıştı. Bunlardan en önemlisi de şüphesiz Hüsrev Paşaydı. Onun ayrıca Osmanlı Devleti'nin Mısır'da kendisine karşı bağımsız hareket eden Mehmet Ali Paşa ile olan husumeti Sultan'ın ona daha fazla güvenmesine onun da Sultan'a karşı hizmetini canlı tutmuştur⁵⁴. Vsevolojski Hüsrev Paşa ile görüşme yaptığı süreçte en azından Paşa hakkında bu genel görüşleri biliyordu. Ayrıca Rusların Mehmet Ali Paşa olayında İstanbul'a donanma yollaması ve Hüsrev Paşa'nın seyyah ile görüşmesinde Sultan'ın Çar'a minnet duyduğunu belirtmesi Hüsrev Paşa'nın seyyahın bizatihi Çar tarafından gönderildiği düşüncesine itmiş olması muhtemeldir. Zira ikilinin görüşmesinde Hüsrev Paşa'nın sürekli olarak bu dostluğun devam etmesi gerektiği telkininde bulunması bu durumu desteklemektedir⁵⁵.

Hüsrev Paşa, Vsevolojski'nin İstanbul'da ne kadar süre kalacağını sormuş ve ona kavas⁵⁶ vermeyi vaat etmiştir. Seyyah İstanbul'da uzun kalmayacağını söyleyerek bu teklifi kabul etmemiştir. Daha sonra Hüsrev Paşa elini çırparak ve

⁵¹Konstantina Bazili, *Oçerki Konstantinopola*, S. Petersburg 1835.

⁵²Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezь Yojuu Rossü Kırım*, s. 221-237.

⁵³Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezь Yojuu Rossü Kırım*, s. 223-224.

⁵⁴Halil İnalçık, "Koca Hüsrev Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19, İstanbul 1999, s. 41-45.

⁵⁵Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezь Yojuu Rossü Kırım*, s. 225.

⁵⁶Eskiden İstanbul'da bulunan üst düzey yabancıları korumaları için yeniçeri verilirdi; şimdi onların yerine polis ya da kavasların daha düşük rütbelilerini veriyorlar.

hizmetçi ve tercüman odadan çıkartmış. Ardından tekrar gelen hizmetçilerden biri gülsuyu getirmiş ve ikili ellerini yıkamıştır. Bu süreçten sonra yeme ve içme faslına geçilmesini seyyah şöyle anlatmaktadır:

Oturduğumuz divana alçak küçük bir masa getirdiler. Bana bir kaşık verdiler. Daba sonra birkaç yemek geldi. Ancak bu yemekler önümüzde birkaç dakika bile kalmadı. Başka yemekler getirdiler Serasker gelen pülavı avucunda sıkarak bana verdi. Bu durum pek hoşuma gitmese de nezaket gösterdiğini bildiğimden saygıyla lokmayı kabul ettim. Yemekleri tasvir etmeyeceğim ama yaklaşık yüz çeşit vardı. Yemek faslı bittikten sonra aynen önceki gibi ellerimizi yıkamak için gül suyu getirdiler. Bundan sonra ise bayatım boyunca unutamayacağım bir şey yaşadım. Paşa bir defa daba elinin çırtığında kadehler geldi. Bildiğimiz şampanya kadehleriydi. Cremant Rose adlı bir şarap getirdiler. Paşa bana Rusça "İvatiit" "yeter artık" diyerek şarabı kafasına dıktı⁵⁷. Ben de aynısını yaptım. İçme faslı uzun sürdü Paşa bildiğiniz uykuya daldı. Ben gitmek istedim ancak o sıra uyanarak beni misafir etmek istediğini söyledi. Mecburen kabul ettim. Ona teşekkürlerimi sunarak beni ağırlayacakları odama geçtim. Ertesi gün Paşa'yı görmedim. Ancak beni kaldığım otele kadar özel koruma ile gönderdi⁵⁸.

İstanbul'un Kapıları

Galata kulesinden İstanbul'u seyreden seyyah, ardından İskeleyle yönelmiş; kayıkla karşıya geçerek burada atlara binip bütün şehrin surlarının çevresini dolaşmaya karar vermiştir. (Eğri Kapı'ya gelmiştir.) Seyyah İstanbul'un kapılarının eski ve yeni (Bizans-Osmanlı) adlarını beraber vermiş ve kapıları geniş bir şekilde izah etmiştir. Seyyah İstanbul'un kapılarını anlatmadan önce şehrin surlarından bahsetmektedir:

II. Mehmet İstanbul'u almadan önce (fethetmeden önce) şehrin 43 kapısı bulunuyordu. Bunlardan 13 tanesi Marmara Denizi'ne açılıyordu. 12 tanesi iskeleye ve 18 tanesi de karaya açılıyordu. Bu kapılardan büyük kısmı kapatılmış olup, günümüzde yoktu. Fakat kalmış olanların büyük kısmı eski adlarını korudu. (Fakat Türk dilinde Türkçe biçimiyle) Karaya açılan 18 kapıdan geride kalan 7'sini tasvir etmek gerekirse; Bunlardan ilki eskiden "Ksiloparta" ya da "Ksiloparta": Bu kapı Vlahernsk mahallesine ve saraya bitişikti. Onun yanında o zaman hastane vardı. Bu isimler şimdiye kadar kendi adını korur. İkincisi "Eğri-Kapı" (Kosvennyya) ki, benim çıktığım (başladığı kapı) kapılar eskiden "Harziaskiya" diye adlandırılıyordu. Bu kapı eski yerinde durmaktadır. Üçüncüsü Adrianopolskiya, "Edrene-Kapısı" (Edirne)'dir. Eskiden "Poliandrion"dr. Dördüncüsü Svitogo Romama'dır. Şimdiki adı "Top-Kapısı"dr. Konstantin

⁵⁷ Osmanlı Devleti'nde uzun dönem görev yapmış olan Feldmareşal Helmuth von Moltke'nin Osmanlı Devleti'nde bulunduğu süredeki gözlemlerini yansıttığı *Türkiye Mektuplarında* Hüsrev Paşa'nın Batı hayranlığı ile yaşadığını bu nedenle misafir ettiği Batılı dostları ile içki içmeyi bir gelenek haline getirdiğini ifade eder. Bknz., Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Remzi Kitap Evi, İstanbul 2016, s. 79-80.

⁵⁸Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezp Yojnuü Rossü Krim*, s.235-237.

ellerinde silah başkentini korurken burada cesurca yere düştü. II. Mehmed'in topları buraya çevrildi. Beşincisi "Mevlane-Sani"dir. Eskiden "Meladizjiya"dr. (Meletiy). Altıncısı, "Selivri-Kapusu"dr. Eskiden "Kvintusov"dr. Yedincisi, "Kapanyu-Kapusu", "Attalov" kapısıdır⁵⁹.

Vsevolojski kapıların eski ve yeni adlarını verdikten sonra Yedikule zindanı ile Haliç arasındaki surlar hakkında bilgi vermiştir. Seyyah surlardan bahsederken onların bu kısımda yer alanlarının İmparator Feodosie tarafından yaptırıldığını ifade etmektedir. Kule ve duvarların birçok kuşatma ve depreme rağmen ayakta kalmalarının şaşkınlık verici olduğunu eklemektedir. İstanbul'a gelen her Rus seyyah gibi Vsevolojski'nin de ilgisini Yedikule zindanları çekmiştir. Seyyah zindanı gezmek için izin almış ve daha sonra ayrıntılı bir biçimde ziyaret ve incelemesini gerçekleştirmiştir. Seyyahın detaylı anlatımlarından tarihi mekanları bir araştırmacı gibi incelediği gözlemlenmiştir. Hatta gezdiği mekanlarda daha önce var olan pek çok eseri de tasvir etmiştir⁶⁰.

Seyyah Yedikule zindanı ziyaretinden sonra İstanbul'un deniz tarafındaki kapılarını tasvire devam etmiştir:

Edikulya'dan (Yedikule) ilki Türkler tarafından "Granatniy", "Narlev-Kapu" olarak adlandırılıyor. Çünkü Arhipelog'dan kayıklarla nar ve portakal getirenler genelde oraya yanaşıyorlar. İkincisi Pesocniya, Psamatiya-Kapısı, Bu söz Greklere ait. Psamatos'dan geliyor. Arena, Pesok (kum) çünkü onlar akıntıyla birlikte taşınan kum yığınlarının köşesinde bulunuyor. Üçüncüsü Davut-Paşinskaya Kapısı (Davut Paşa Kapısı) bu eski Kutsal Emeliya Kapısı olmalı. Dördüncüsü, Naviya Vrata, Yeni-Kapısı, Ermeni mahallerinin hemen yanında bulunuyor. Beşincisi de ikinci kapı gibi "Pesocniy", Türkçe olarak Kum-Kapısı adlandırılıyor. Eski zamanlardaki adı Kondoskalia'dır. Altıncısı Türkler tarafından Tşatladi-Kapı diye adlandırılıyor. Yedincisi Konyuşenniya, Akbur-Kapısı (Abırkapı) diye adlandırılıyor. Sultan atları için gerekli şeyler bu kapıdan getiriliyor. Saray'ı çevreleyen sur bu kapıdan başlıyor ve Yalı Köşk'ünde bitiyor. Yedikule'den Saray köşesine (burnu) kadar bütün surlar, birbiri üzerine düzensiz bir şekilde konulmuş olan büyük taşlarla çökmüş ve deniz dalgalarının güçlü vuruşları yardımıyla çökmüş. Yani surlar harabeye dönmüş⁶¹.

Seyyah daha sonra rıhtım boyunca devam ederek burada bulunan kapılardan da bahsetmiştir. Özetle Vsevolojski Bizans döneminden kalma bir kısmı mevcut, bir kısmı ortadan kaldırılmış kapılar hakkında tek tek bilgi vermektedir.

Türk Donanması

Rus ordusunda pek çok savaşta aktif olarak görev yapan Vsevolojski bir taraftan İstanbul'u gezerken bir taraftan da II. Mahmud dönemi yenileşmesinin

⁵⁹Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezp Yojnuü Rossü Kırım*, s. 144.

⁶⁰Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezp Yojnuü Rossü Kırım*, s.145

⁶¹Vskvolojskago, *Puteşestvie Çrezp Yojnuü Rossü Kırım*, s.145-146.

getirdiği askeri gelişmeleri de yakinen gözlemlemektedir. Bu nedenle Haliç'te tersanede bulunan Osmanlı Donanmasını inceleme fırsatını değerlendirmiş ve notlarına donanma hakkında bilgilere yer vermiştir⁶².

III. Selim tersane kurmaya başladı; bunun bünyesinde havuzlar yaptırdı ve gemiler için ne gerekiyorsa her şeyi kurdu. Şimdi donanma oldukça büyük ve yüksek duvarlarla çevrili. Onun bünyesinde mağazalar ve çok sayıda işçi ve kölelerin bulunduğu kışlalar var. Burada kaptan paşa sınırsız yönetime sahip. Hasan Paşa'nın bu görevi yürüttüğü dönemde (Sultan Hamid Devrinde), o donanmayı yapılandırdı ve gemilerin sayısını oldukça arttırdı. Hasan Paşa hiçbir bilim sahibi değildi ve denizcilikten hiç anlamıyordu. Ancak yanında Fransız mühendisler, daha sonra Lebrun Sent Katerin'i yanına aldı ki bu kişi daha sonra bizim hizmetimize girdi ve böylece kısmen denizciliği gerçekleştirmeyi başardı. Günümüzde Sultan'ın gemileri hayli fazla. Güzelliği ve sağlamlığı için iyi şeyler söyleyemeyiz. Bronz donanımı, ıztıstı, geniş al bayrakları, bütün bunlar harika etkili duruyor. Gemilerin güzel şekilleri, bilhassa Mahmud'un 130 namlulu gemisi ki bunda general-kaptan bayrağı sallanıyor- Avrupa deniz subaylarının şaşkınlığını cezbediyor. Bir korvet Amerika'da yapıldı ancak İstanbul'daki en iyi gemiler Fransız, İngiliz ve Amerikan kaptan ve subaylarının emri altındadır. İtiraf etmeliyim ki, Osmanlı hükümdarlarının sürekli donanma bulundurmak için gayret etmeleri beni şaşırtıyor. Bunun için sürekli nasıl imkân buldukları enteresan. Çeşme önünde tüm donanmaları yakıldıktan sonra ve Navarin donanması tümüyle yok olması neticesindeki finansal bozguna rağmen yeniden güçlü bir donanma inşa ettiler⁶³

Seyyah Osmanlı donanmasının iki defa imha edilmesine karşın çok geçmeden yenilenmesini gerçek manada faydasız görmektedir. Seyyah Türk denizcilerinin niteliksizliğini ve tecrübesizliğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Deniz erleri, subaylar olmadan filo olabilir mi? Şimdi İstanbul sokaklarındaki döküntüleri yakalayıp zorla gemiye topluyorlar ve kampanya bitene kadar hizmete alıyorlar. Daha sonra her biri kendi işine dönüyor. Subaylar ya hiçbir şey bilmiyor ya da çok az biliyorlar. Hatta onlar yeterli tecrübeye sahip değiller. Amiraller ile ilgili söyleyecek bir şey yok: Onların büyük bir kısmının Sultan tarafından kendi saray mensuplarından tayin edildiği bilinmektedir. Keza onların tecrübeleri azdır. Böyle bir donanma düşmanla ilk karşılaşmada gemileri ne kadar iyi olur ise olsun kaybedeceği aşıkardır. Pek çok kez yabancı subaylar alınmasına teşebbüs edildi. Fakat Türkler gavur öğretmenlere dayanamadı. Şimdi bir tane bile yabancı kalmadı⁶⁴.

Vsevoljski İstanbul ziyaretinin sonuna geldiğinde Rus elçisi ve ailesi ile vedalaşmak için Rus elçiliğine gitmiştir. Daha sonra İstanbul'daki dostları olan Frodingo Bey ve Bogdonav Beylere yardımları için teşekkürlerini ileterek İstanbul'u terk etmek için yola koyulmuştur. Ancak son kez İstanbul surlarının etrafını iç geçirerekten dolaşmış ve veda etmiştir⁶⁵.

⁶² Ayrıntılı için bkz., Vaçeslav Voroböv. *Tverskie Praviteli*. "P. İ. Ozerov, N. S. Vsevoljskiy, V.A. Borisov, D. M. Obreskov", <http://www.tztver.ru/articles/detail/501>

⁶³ Vskvoljskago, *Puteşestvie Çrez Yojnuü Rossü Krim*, s.253-256

⁶⁴ Vskvoljskago, *Puteşestvie Çrez Yojnuü Rossü Krim*, s.256

⁶⁵ Vskvoljskago, *Puteşestvie Çrez Yojnuü Rossü Krim*, s. 275.

Sonuç

XIX. yüzyılda mekânsal ve zamansal değişimin hızlanması mesafeler arasındaki uzaklığın kısılmasına neden olmuştur. Her dönem iki bilinmez arasında bilgi taşıma görevi gören tüccarlar bu dönem itibarıyla önemini korusa da seyahat yapmanın kolaylaşması gezgin ve seyyahların hiç olmadığı kadar artmasına neden olmuş ve iki nokta arasındaki bilgi değişimi daha sistematik hale gelmiştir. Bu dönemde ulaşımın ucuz ve daha kolay olması neticesinde pek çok Rus seyyah İstanbul'u ziyaret etmiştir. Ancak seyyahların veyahut gezginlerin mekanlar arasındaki kültürel işlevi tüccarlar kadar başarılı olduğu söylenemez. Vsevolovski gibi vasat bir Rus entelektüeli diyebileceğimiz seyyahların buldukları şehirlerde dar bir çevre ile etkileşime girerek toplumun sadece belli kısmını gözlemlemesi neticesinde elde ettiği bilgilerin eksiklikleri seyahat notlarının başından sonuna kadar kendini belli etmektedir. Zira seyyahın eleştirel bir düşünce yapısından ziyade önyargılarla bezenmiş abartılı duygusal yaklaşımları olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Anlaşıldığı üzere Rus ordusundan emekli olan seyyahın dönem şartlarında hatırı sayılır bir aileye mensup olması, ekonomik durumunun kendisine rahat hareket alanı sağlaması hasebiyle kendine küçük bir matbaa kurmuş ve amatör olarak yazı işleri ile uğraşmaya başlamıştır. Dolayısıyla seyahati boyunca sunduğu bilgilerin bir kısmını orijinalliği dışında, kalan kısımların daha önceki seyyahlardan aktarım olduğu tespit edilebilir. Ancak ortalama bir Rus vatandaşının zihin dünyasındaki Türk algısının ve İstanbul manzarasını yansıtmaya yönünde seyyahın fikirleri önemlidir. Bizatihi Osmanlı sarayına girip önemli yöneticiler ile görüşmesi ve onlar hakkındaki fikirlerini belirtmesi kaynak değeri taşımaktadır.

Ayrıca emekli bir komutan olan seyyahın Osmanlı askeri modernleşmesine dair tespitleri bilhassa uzmanlık alanı olan donanmanın yenilenmesi ve deniz kuvvetlerinin eksiklikleri, makro planlamadan ziyade uygulamadaki eksiklikler ve planları fiiliyata geçirecek kadroların yetersizlikleri üzerine yaptığı gözlem ve değerlendirmeler, daha geniş bir ifade ile askeri modernizasyonun II. Mahmud dönemi için başarısız görülen yönlerini, Osmanlı modernleşme sürecinin başlangıcına şahit eden ve benzer safhaları tecrübe etmiş bir askerin dahası askeri kariyerinin büyük kısmında Osmanlı ordusuna karşı savaşmış bir komutanın bakış açısı ve değerlendirmeleri olması nedeniyle değerli görülmektedir.

Kaynakça

- AKAY, Nimetullah “Osmanlı Sultani II. Mahmud Döneminde Mevlevilik” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak-Haziran 2015, s. 83-105.
- Başşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, “Vsevolojksiy, Nikolay Sergeevič” Moskva 1997.
- BAZİLİ, Konstantina, *Oçerki Konstantinopola*, S. Petersburg 1835.
- DAVIDOV, Vladimir Puteviya Zapiski Vedenniya Vo Vremya Prebivaniya Na İoniçeskih Ostrovah, v Gretzii, Maloy Azii i Turtzii v 1835 Godu, II, Sanktpeterburg,
- DURU, Necip Fazıl, “Batılı Seyyahların Gözüyle “Dönen Dervişler”, Hece, (Ekim 2007), S. 130, s. 118-119.
- FEDORÇENKO, V. İ. “Dvoränskie Rodı, Proslavivşie Oteçestvo” Enüiklopedia Dvoranskih Godov. 2003.
- FİGES, Orlando Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi, İnkılap Yay. İstanbul 2009.
- İNALCIK, Halil “Koca Hüsrev Paşa” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul 1999, s. 41-45.
- İNANIR, Emine, *Rusların Gözüyle İstanbul*, Kitabevi, İstanbul 2013.
- KOÇAK Fatma, ÖZKAN Murat, “Bizans'tan Ruslara Miras: Hıristiyanlık”, *USAD*, C. 8, S. 37, Nisan 2015, s. 376-383.
- KURAT, Akdes Nimet *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 2010.
- MENEKŞE, Metin “Batılı Seyyahların Gözünden Osmanlı İstanbul'unda “Köpekler”, *International Social Sciences Studies Journal*, 4(28): ss. 6321-6334
- ÖZVEREN, Eyüp, *Akdeniz'de Bir Doğu*, Dost Yayınları, Ankara 2000, s. 24-27;
- Tverskie Praviteli: P.İ. Ozerov, N.S. Vsevolojksiy, V.A. Borisov, D.M. Obreskov, <http://www.tztver.ru/articles/detail/501>.
- ÜNAL, Fatih “Rus Ressam Zaharov'un Hatıralarında İstanbul”, *OÜSBAD*, S. 9, 2014, s.16-26.
- ÜNAL, Fatih “Vladimir Petriç Davidov'un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul, *OÜSBAD*, S. 8 (3), Kasım 2018, s. 537-556.
- VSEVOLOJSKİ, N. S, (1839). Puteşestvie Çrez Yujnuyu Rossiyu, Kırım i Odessu, v Konstantinopol, Maluyu Aziyu, Severnuyu Afriku, Maltu, Sitsiliyu, İtaliyu, Yujnuyu Frantsiyu i Parij v 1836 i 1837 Godah, Moskva.
- VON MOLTKE, Helmuth, Motke'nin Türkiye Mektupları, Remzi Kitap Evi, İstanbul 2016.

